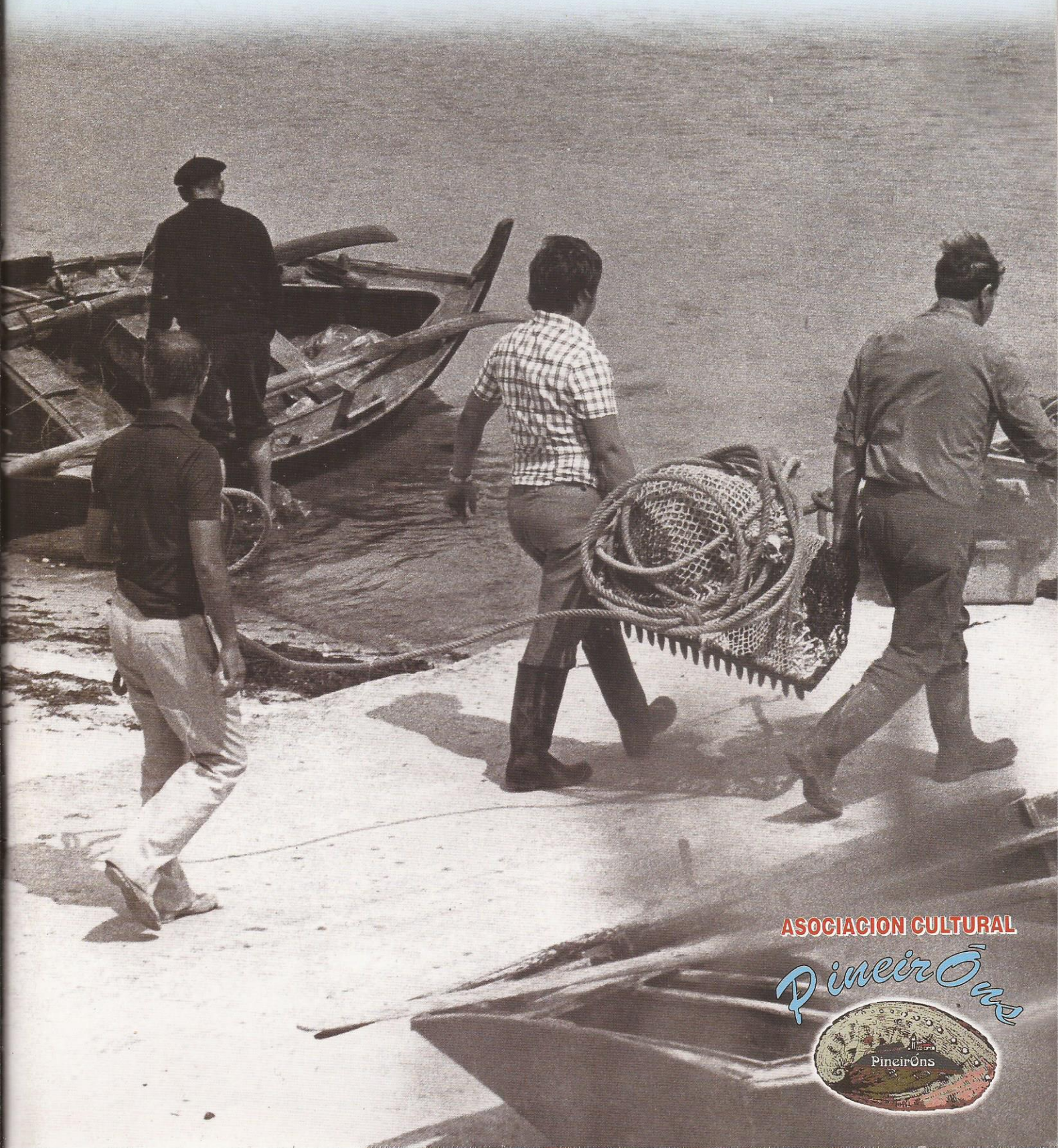

A UNIOS

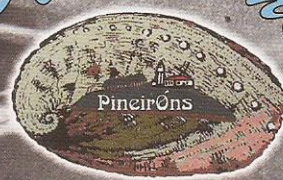
Nº 20

MAIO 2015

ASOCIACION CULTURAL

Pineiróns

GLOSAS A ALGUNHAS REFERENCIAS A PONTEVEDRA NOS 660 PREGOS DE SARMIENTO

Por: Francisco Calo Lourido

Os historiadores traballamos con documentos de moi variados tipos e contidos aos que procuramos extraer todo o material que, manexado cunha metodoloxía científica –hai varias moi diferentes–, nos permita coñecer e interpretar o feito ou o período histórico que pretendemos estudar. Hai textos, caso dos censos de poboación, nóminas de nacementos ou defuncións, prezos dos grans, etc., que non son máis que monótonos listados aos que resulta moi difícil dar un tratamento ameno, sen perder de vista que moitos historiadores coidan seren máis científicos, expoñendo os resultados das súas investigacións dun xeito tan conciso e tan intencionadamente aséptico que os asemeixa á frialdade das baldosas dunha sala de diseccións de cadáveres. Dicía Marañón (2010: 112), médico e historiador, que “El poeta nos refiere la historia sin la muerta objetividad del historiador”, e eu teño verifica-

do que os mellores historiadores prefiren a amenidade, seguen a máxima horaciana *prodesse et delectare*, algo así como ensinar deleitando, e mesmo recorren á anécdota para comunicar a súa ciencia, o que é moi de agradecer fronte aos que prefiren que a letra con sangue entre.

Estes tempos andei a ler moi ben traballos sobre o século XVIII e mesmo a insistir nun avanzado libro, que algún día talvez rematarei, sobre o estado das actividades haliéuticas e a xente a elas dedicada na costa pontevedresa desde Pontecesures a Tui, segundo o Catastro do Marqués da Ensenada, a quen o noso veciño pontevedrés, o Padre Isla, autor da satírica *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes*, chamaba “secretario de todo”. Efectivamente, Zenón de Somodevilla pasou de ser un pequeno fidalgo a marqués, tendo sido nomeado, en 1743, secretario de Guerra, de Facenda, de Mariña e Índias, amais de secretario de Estado e superintendente de ingresos. Se deixo caer aquí a data de 1743 é porque por aí andan os sucesos que me levan a principiar este artigo.

Pontevedra, cando a confección do devandito Catastro, en 1752, era unha decadente vila que baixara dos 5 000 veciños ou, se preferimos, duns 22 000 habitantes, existentes nos inicios do século XVI aos 2 000 veciños cos que principia o XVIII e que, continuando á baixa, andaban xa polos 1 200 (Cfr. Fernández, 1963: 45). A caída de poboación foi enorme no século XVII por mor da guerra contra Portugal, cualificándoa unha investigadora de “brutal”, xa que “pasó de 7 000 vecinos antes de la guerra con Portugal a poco más de 800 después de esta” (Ménard, 2008: 201). O Padre Sarmiento, ilustre pontevedrés, realizou desde Madrid, onde moraba, tres viaxes a Galicia. A segunda foi en maio de 1745 e a derradeira en xuño de 1754, permanecendo aquí ata novembro do ano seguinte. Contrastando cos dados fríos do Catastro de Ensenada, o noso bieito, que se manifestou varias veces en contra do mesmo, deixounos dito algo moito máis fermoso con respecto á demografía pontevedresa. Cóntanos que no verán de 1745 “en el arrabal de

Pontevedra, que todo es de marineros y el cual el siglo pasado tenía cerca de mil vecinos, paseándome yo por el, apenas encontré dos viejos, tres niños y cuatro viejas, habiendo sido testigo de que antes de 710 hervía de gente el dicho arrabal. El verano de 755 noté, y con especialísimo gozo, que todo el arrabal dicho hervía de niños, y conté cincuenta, sesenta y ochenta retozando como corderitos, y lo que hace el caso que ninguno pasaba de diez años. ¿Y por qué? Porque acabadas las guerras el año de 46 bastaron diez años solos para ver el aumento de la población”.

Temos aquí un relato no que bule a vida, aínda que se resinta a fidelidade e o cientifismo. O mesmo que cando nos conta, un pouco antes, que unha moza dun porto de mar (mágoa que non nos dixese de cal se trataba) se queixaba de permanecer aínda solteira, porque eran 300 as mozas que alí había en idade de merecer e unicamente 7 mozos mariñeiros casadeiros. Isto é moi crible, considerando que as guerras, neste caso contra Inglaterra, deixaban despoboados os nosos portos, sobre todo desde que Patiño, en 1737, instaurou, importándoa de Francia, a matrícula de mar, que afianzará, en 1748, o devandito Marqués da Ensenada. O que semellaba ser un monopolio beneficioso, xa que só os mariñeiros matriculados poderían traballar no mar, resultou desastroso, porque todos eles quedaban suxeitos a ser chamados a servir nos barcos de guerra desde os 17 ata os 60 anos. Para evitar estas levas, moitos mozos fuxiron a Portugal onde se asentaron e continuaron alí o oficio da pesca.

Todo isto ocasionou que nos portos de mar non houbese máis que rapaces de menos de 17 anos, vellos de máis de 60 e mulleres. É ben coñecida esta situación nos portos de Cangas e de Muros, onde as mulleres chegaron a solicitar, con resposta negativa, que homes non matriculados puidesen levar os barcos ao mar, xa que estes estaban a podrecer en terra e elas a morrer de fame. O mercado da pesca quedou desfeito, polo que pouca máis actividade había que a necesaria para sobrevivir, xa que, aínda que se matase peixe, nin había posibilidade de comercializalo. Precisamente por estas datas de mediados do XVIII, dicía Bernardo de Ulloa que no mar galego había moito peixe, pero “aquella infeliz gente sale a pescar quando el arriero ó mercader, que les ha de tomar el pescado, se lo manda, ó les anticipa para su manutención”. Proba de que había moito peixe é que poucos anos despois principian a chegar ás nosas costas os cataláns. Do declive demográfico de Pontevedra ao longo deste século XVIII foi, en parte, responsable o crecemento de Vigo, que

acadou os 10 000 habitantes nas fins do mesmo e principiou o despegue ata achegar á urbe actual.

Unha das vantaxes que tiñan os habitantes da Pontevedra do Padre Sarmiento con respecto aos actuais era que a illa de Tambo, hoxe en situación ambigua con respecto á súa titularidade e ao tratamento ou non de parque a nivel de Cies, Ons ou Sálvora, debía de estar libre da vexetación arbórea, o mesmo que, século e medio antes, cando Góngora, na *Soledad Segunda*, a cantou como “Isla, mal de la tierra dividida, / Cuya forma tortuga es perezosa”. O noso bieito deixou escrito sobre ela o seguinte: “En la Isla de Tambo, a una legua larga de Pontevedra, nace un vegetable (sic), que allí llaman *herba becerra*, que es una especie de abrotano, de olor muy subido. Cuando sopla el sudueste, se huele en Pontevedra”. Canto mellor era daquela recender o perfume de abrotanos, tipo manzanilla, cando viña o vento da ría que hoxe, nas mesmas condicións de vento, sufrir os mercaptanos emitidos pola celulosa.

Fala tamén Sarmiento do moito viño de Ribadavia que mercaban os ingleses e que saía por este porto de Pontevedra, polo que non admira que o gremio máis rico da vila, segundo el, fose o de toneleiros, pola cantidade de pipas que facían para embarcalo. Sabemos que o carrexo de viño se facía en odres ou pellos a lombo de cabalerías, trasfegándose aquí para toneis, recipiente habitual para o transporte de líquidos por mar, despois da desaparición das ánforas, de onde o nome de tonelaxe para a capacidade das embarcacións e o seu desprazamento. Deixaron os ingleses de mercar este noso viño do ribeiro porque –sigo a Sarmiento– a avaricia rompe o saco e, vendo que era un moi bo negocio facer e exportar viño, deron en plantar viñas a oito, en detrimento da calidade do produto. Engade que, polo mesmo motivo, tamén se perderon as

exportacións dos escabeches de ostras que nesta Boa Vila se facían, así como os de biscoitos de Monforte ou os de queixos do Cebreiro. En repetidas ocasións fala Sarmiento dos queixos que hoxe chamamos “de tetilla”. Ou se fixeron máis pequenos desde o século XVIII, ou se introduciu un diminutivo eufemístico, xa que para el sempre foron “queixos de tetas”.

Despois desta perda de mercado, vemos que outro ilustrado galego pretendeu que se fixese unha obra custosísima para recuperalo. Nun traballo que escribín hai uns anos e que, por mor da durísima crise que afecta a Portugal, aínda segue inédito en Peso da Régua, núcleo do viño do Douro, dediquei varias páxinas a falar da canalización dese río en territorio portugués para permitir o traslado do viño ata Vila Nova de Gaia e desde o Porto cara a Inglaterra. Deixei dito alí o seguinte: “Naquel século XVIII, cando Portugal fixo navegable o Douro, malia as moitas dificultades, en Galicia xa se viña de perder a venda de viño do Ribeiro aos ingleses, polo que o ilustrado Pedro Antonio Sánchez escribiu un memorial a El-Rei Carlos III, reclamando a navegabilidade do Miño, que permitiría un comercio variado e a recuperación dos bos viños de Ribadavia. Recoñece que a obra non é doada, cando di: ‘No disimularé no obstante que hai muchos pasos dificultosos, en donde será preciso romper peñascos enormes y hacer canales. Pero sin esto no sería necesario instar a la navegación del Miño. Mucho mayores se hallaban en el Duero, y no obstante los portugueses las han vencido’ (Sánchez, 1973: 270). Obviamente, El-Rei Carlos III non lle fixo caso”.

Pero Sarmiento non fala unicamente de viño do ribeiro, senón que dá conta de que o cónsul francés enviou uns pipotes de viño de San Adrián de Cobre desde Pontevedra a París e Bordeos, onde foi moi eloxiado. Tamén probou o noso bieito este viño, que disque tiña desde había tres ou catro anos, e que, despois de bebelo, que o viño de Bordeos lle pareceu un chacolí. Tamén consideraba un chacolí o viño do Ulla, pero di que é mellor que o de Biscaia, engadindo que foi levado a Madrid, onde foi eloxiado, despois de ser bebido nunhas “mesas finas”.

Aínda que os “660 pregos” de Sarmiento son unha verdadeira mina, eu, por razóns de espazo, debo rematar estas glosas, non sen antes dar conta doutro produto de exportación de Pontevedra. Di o autor que en San Andrés de Lourizán, entre outras moitas quintas, está a do Marqués de la Sierra, que vende a Inglaterra buxos por valor de 100 dobróns. Engade que, pola súa densidade, o buxo non flota, e que un escultor

de Redondela chamado Vilar se especializou en facer crucifixos desta madeira, sendo moi cotizados. Cita tamén os trompos feitos de buxo, o que me lembrou que, na miña infancia, eran aínda os máis valorados e os mellores para facer o que el nomea niques e que nós, no Porto do Son, chamabamos nicres, dúas verbas emparentadas que nin figuran nos dicionarios galegos actuais. Engade que se facían en Pontevedra caixas de buxo que se exportaban a todo o mundo e que tamén se empezaron a facer aquí “jícaras” (cuncas pequenas para tomar chocolate) desta madeira.

Só me resta recomendar a lectura desta obra de Sarmiento por ser un verdadeiro encoro de erudición dun noso veciño do século XVIII.

Bibliografía

CALO LOURIDO, Francisco (s/d): “Os barcos do Douro na ollada etnográfica de Lixa Filgueiras”. Museo do Douro. Peso da Régua (en prensa).

FERNÁNDEZ MOSQUERA, Josefina (1963): “Pontevedra según el Catastro del Marqués de la Ensenada”. *El Museo de Pontevedra*, XVII. Pontevedra, pp. 19-147.

MARAÑÓN, Gregorio (2010): *Raíz y decoro de España / Ensayos liberales*. Grandes Pensadores Españoles. Ed. Planeta DeAgostini, S. A. Barcelona. (1ª ed. 1933 e 1946 respectivamente).

MÉNARD, Caroline (2008): *La pesca gallega en Terranova, siglos XVI-XVIII*. C.S.I.C. Universidad de Sevilla. Madrid.

SÁNCHEZ, Pedro Antonio (1973): “Representación al inmortal Rey D. Carlos III, sobre la navegación del Miño”: In *La economía gallega en los escritos de Pedro Antonio Sánchez*. Editorial Galaxia, Vigo.